

NASELJAVANJE JEVREJA U TORONTALSKOJ ŽUPANIJI U BANATU TOKOM XVIII VEKA*

Apstrakt. Organizovano naseljavanje Banata počelo je posle isterivanja Turaka 1718. godine. Prednost su uživali kolonisti: Nemci, Francuzi, Španci, Srbi itd. Naseljavanje Jevreja bilo je ograničeno raznim zakonskim propisima. Tek krajem XVIII veka, posle izdavanja liberalnih verskih zakona Josifa II, omogućeno je masovnije naseljavanje Jevreja u Banatu.

Ključne reči: Jevreji, Habsburška monarhija, Jugoslavija.

Pošto je oslobođen od Turaka 1716. godine i nakon potpisivanja Požarevačkog mira 1718. godine, Banat je pripojen Austrijskoj carevini kao posebna krunska oblast.

Uprava nad Banatom poverena je Dvorskoj komori, da preko zemaljske administracije upravlja pokrajinom koja se zove Temišvarski ili Tamiški Banat.

Za čelnika administracije i ujedno za vojnog zapovenika postavljen je general Florimund Mersi. On je sa generalom Evgenijem Savojskim učestvovao u oslobađanju Banata, tako da je bio dobro upoznat sa prilikama u pokrajini po odlasku Turaka.

Banatska ravnica je bila prekrivena močvarama, opasnim izvorom raznih zaraznih bolesti koje su desetkovale i ono malo stanovništva što je ostalo da živi na svojim vekovnim ognjištima.

General Mersi se prilikom prvog popisa stanovništva 1717. godine uverio u katastrofalnu demografsku sliku pokrajine. Odlaskom Turaka većina sela je pretvorena u pustare, a ono malo što je ostalo brojalo je svega od 5 do 100 kuća.¹

U Banatu je tada pretežno živelo srpsko stanovništvo i nešto rumunskog, koje se uglavnom bavilo stočarstvom i zemljoradnjom, a samo mali broj trgovinom i zanatstvom.

* Ovaj rad je učestvovao 2000. godine na 44. nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

¹ Szentaklaray Jenő: Szaz év Del-Magyarország Ujabb történetéből Temesvár, 1880, str. 20-26.

Sa Turcima se iselio veliki broj trgovaca i zanatlija koji su bili turski podložnici i kao takvi činili su glavnu snagu privrede Banata.

Značajno mesto među njima zauzimali su Jevreji, koji su uživali naklonost Porte kao koristan, sposoban narod i dobra "raja" za oporezivanje. Jevreji – Sefardi – za vreme turske vladavine najviše su se bavili trgovinom i finansijskim poslovima. Ujedno su ih Turci koristili za zakup poreza i za trgovinu robljem, zbog čega su bili prezirani od strane hrišćanskog stanovništva.

Generali Savojski i Mersi nisu bili naklonjeni Jevrejima. Uprkos tome 4. nov. 1717. god., sklopili su sa njima ugovor za točenje rakije i šerbeta u Temišvaru i okolini.²

Već sledeće 1718. godine, Bečki dvor za nadzornika monopola duvana u Banatu postavlja sefardskog Jevrejina Amiga Meira.³

U Temišvaru je tada živelo 12 siromašnih, španskih (sefardskih) jevrejskih porodica, koje su se uglavnom bavile trgovinom. Plaćali su porez administraciji, takozvanu "Juden taxu" – ili glavarinu, u vrednosti od jednog zlatnika, kao i ostale poreze, što je predstavljalo za njih veliki teret. S vremenom u Temišvaru je broj Jevreja počeo da se uvećava zahvaljujući uglavnom izbeglicama iz ugarskih zemalja, koje su bežale u južne krajeve carevine da bi izbegle velike poreze i da bi se sklonile od surovih zakona propisanih za njih. Primer za to je Jevrejin Isak Carjup koji je 1719. godine, da bi izbegao plaćanje poreza, prebegao iz Kanjiže u Bačkoj u Kanjižu u Banatu.⁴

Još jedan od razloga naseljavanja Jevreja u Temišvarski Banat bio je zakon cara Karla VI, izdat 1726. godine, kojim se ograničavalo pravo sklapanja braka Jevreja na jednog muškarca u porodici. Zbog tog zakona mladi Jevreji iz drugih pokrajina krišom beže u Tamiški Banat. Otuda se u Temišvaru broj Jevreja naglo povećava na 84 porodice. Dobili su poseban kvart za stanovanje, imali su svoga sudiju i rabina, koji su vodili administrativne poslove za zajednicu i saradivali sa vlastima.

U Pančevu se prvi put pominju Jevreji 1729. godine, kada se tamo nastanjuje porodica Davida Levija, a kasnije, uz odobrenje administracije, naseljavaju se i porodice Menčer i Šlezinger, koje se bave spravljanjem piva i rakije.⁵

2 Isto, str. 144.

3 Ujvari Peter: *Zsido Lexikon*, Budapest, 1929, str. 34.

4 Sreta Pecinjački: *Dokumenti o bačko-banatskim migracijama 1719-1725. godine*, Zbornik za istoriju Matice srpske br. 1, Novi Sad, 1970, str. 106-107.

5 Dr. Borislav Jankulov: *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad, 1961, str. 66.

NASELJAVANJE JEVREJA U TORONTALSKOJ ŽUPANIJI U BANATU TOKOM XVIII VEKA

Obveznica Jevrejske Torontalske pro Slomo 1799
ad summas pecuniarum prout in Actibus Generalibus...
1775. et 1776. cum 67. L. 1774. sine summam 2.56. 62. 1775. 2.
1776. 1777.

Nomen Locorum	Pecuniarum	Summa Pecuniarum	
		1799	1798
Nagy Bereczky	Lavin Rogas	174	8 3
	Offen Stein	50	9 52
	Josi Kestocz	30	2 19
	Hyosel Atlas	30	2 39
	Abraham Altrich	20	4 39
	Josi Bernad	28	3 43
	Alajos Ch. S. S. S.	30	2 19
	Ch. S. S. S.	30	2 19
	Alajos Saut	114	8 22
	Israel Dan	18	4 39
	David Pimus	40	3 10
	Alajos Saut	50	7 52
	Alajos Saut	30	2 19
Samuel Kibara	30	2 19	
Summa		700	54 10
Kamari	Alajos Saut	148	11 26
	Alajos Saut	199	15 24
	Alajos Saut	50	5 26
	Alajos Saut	50	5 52
	Alajos Saut	80	1 33
	Alajos Saut	20	1 33
	Alajos Saut	20	1 33
	Alajos Saut	20	1 33
	Alajos Saut	20	1 33
	Alajos Saut	18	1 24
Czibak	Alajos Saut	25	2 43
	Alajos Saut	20	1 33
	Alajos Saut	18	1 24
Czibak	Alajos Saut	42	2 14
Summa		630	52 28

1799

Razrez tolerancijske takse za Jevreje po приходима i mestima Torontalske županije za 1799. godinu

Politika bečkog dvora je želela da od slabo naseljenog i osiromašenog Tamiškog banata što pre stvori jaku privrednu i ekonomsku oblast iz koje će se bogatiti i puniti dvorska (komorska) blagajna. Iz tih razloga komora počinje, uz velike povlastice, sa sistematskom kolonizacijom Nemaca iz austrijskih naslednih zemalja. Nemci su važili za disciplinovane, vredne i napredne zemljoradnike i zanatlije, pa se sa njihovim naseljavanjem očekivao brz privredni preporod pokrajine.

Banat je ubrzo postao "obećana zemlja" za mnoge siromašne avanturiste iz cele Evrope koji u velikom broju naseljavaju banatske pustare u nadi da će se brzo obogatiti. Stvaraju se sela i kolonije doseljenika iz Francuske, Španije i Italije. Masovno se naseljavaju Srbi, Rumuni i Bugari.

U ovom vrtlogu naroda početkom XVIII veka za nepoželjne nacije za naseljavanje Banata proglašeni su Mađari i Jevreji prema kojima je bečki dvor gajio nepoverenje.

Mađari dugo nisu mogli da se naseljavaju u Tamiški Banat zbog svojih težnji ka odvajanju od Austrijske carevine. Takve težnje činile su ih nepoželjnim u pokrajini.

Jevreje nisu voleli zbog iskrivljene slike koja je vekovima stvarana o njima, potom zbog verskih razlika i, na kraju, nova vlast nije mogla da im oprost i zaboravi dobre odnose koje su oni imali sa Turcima. Sve ovo su bili razlozi bečkog dvora da spreči veće naseljavanje Jevreja u Tamiški Banat. Zakoni koji su tada važili za Jevreje na celoj teritoriji carevine išli su ka tome da se njihovo naseljavanje smanji, pa čak i zabrani.

U Tamiški Banat Jevreji su mogli da dođu pod sledećim uslovima: kada se održavaju državni vašari, ako imaju službene poslove, ili ako su zaposleni kod nekog ranije naseljenog Jevreja. Njihov ulazak u pokrajinu dozvoljavan je radi proputovanja u Tursku, no i tada su se morali uredno prijaviti na carinarnicama i platiti taksu tolerancije. Njihov boravak i kretanje bili su ograničeni na periferiju gradova.⁶

Po nepotpunom popisu stanovništva Habsburške monarhije iz 1735-1738. godine u carevini živi oko 16 hiljada Jevreja, a u samom Banatu oko 100 porodica, što je u odnosu na novodoseljeno stanovništvo veoma mali broj.⁷

Iz ovih podataka se vidi da je prisustvo Jevreja početkom XVIII veka u austrijskim i ugarskim zemljama simbolično. Mnoge županije i slobodni kraljevski gradovi nisu dozvoljavali naseljavanje Jevreja, čak su ih progonili iz svojih sredina.

Dolaskom Marije Terezije na vlast 1740. godine status Jevreja se ne popravlja, naprotiv. Po zakonu izdatom 3. aprila 1743. godine "tax tolerantialis" se povećava na 6 forinti po porodici. Isti zakon se menja 1746. godine, pa sada taksa iznosi 2 forinte po osobi.⁸ Te iste godine Marija Terezija odobrava isterivanje Jevreja iz Budima. Ovi zakoni i naredbe su usporavali, ali ne i prekinuli dalje naseljavanje Jevreja.

6 Szentklaray: isto, str. 230.

7 Szabo Istvan: *A magyarság eletrajza*, Budapest, 1941, str. 154-155.

8 Pavle Šosberger: *Jevreji u Vojvodini*, Novi Sad, 1998, str. 27.

Consignatio
*Indarum in Beneficium Transfinito loco dependentium, una Nominum
 et Cognominum eorum designant.*

<i>Nomina Legum</i>	<i>Nomina & Cognomina Iudarum</i>
<i>Magn. Földes</i>	<i>Philp. Wolf.</i>
<i>S.</i>	<i>Sacch. Sacmatitt.</i>
<i>S.</i>	<i>Abraham Fjhl</i>
<i>Alte z. i. e. n. f. e. l. d.</i>	<i>Salomon Fjhl</i>
<i>S.</i>	<i>Baruch Fjhl</i>
<i>Alte z. e. a. h. t. i. f. l. o. s.</i>	<i>Samuel Landstet</i>
<i>D. z. e. f. e. l. a. n. y. e. s.</i>	<i>David. Drummer</i>
<i>M. o. k. z. i. n.</i>	<i>Joseph. Strimmer.</i>
<i>C. f. i. b. a.</i>	<i>Maxim. Hefstl.</i>
<i>E. y. a. l. a.</i>	<i>Michael Peter</i>
<i>Rate. H. e. r. e. f. t. u. s.</i>	<i>Abraham. Majstinsky</i>
<i>S. z. i. r. e. g. h.</i>	<i>Philip. Samuel.</i>
<i>Uj. M. De. Mark. 5. Mij. 1797</i>	

Uz plaćanje velike boravišne takse, ili zahvaljujući svojim izuzetnim sposobnostima pojedini Jevreji su ipak uspevali da dobiju stalnu boravišnu dozvolu. Recimo, iz Beograda su se 1747. godine u Veliki Bečkerek (Zrenjanin) doselili Joakim Goldštajn i Mojsije Abraham.⁹

Posle njih se u Veliki Bečkerek naseljavaju i druge jevrejske porodice: Freund, Gutman i Jaulus (Julius).

Verska zajednica u Velikom Bečkereku osnovana je 1760. godine, a zahvaljujući razumevanju i toleranciji gradskih vlasti, već 1762. godine tamo žive 32 jevrejske porodice.¹⁰

9 Borovski Samu: *Torontal Varmegye tortenete*, Budapest, 1911, st. 566.

10 Ujvari Pšeter: *Zsido Lexikon*, Budapest, 1929, str. 626-627.

Prvi podatak o Jevrejima u Vršcu datira iz 1776. godine. Tada se uz dozvolu Zemaljske administracije u Vršac naseljava Mojsej Bernhard sa svojim bratom i bave se sitničarskom trgovinom. Oko njih se okupljaju i drugi Jevreji koji se kasnije i sami naseljavaju.¹¹

Dolaskom Josifa II 1765. godine na presto, počinje period njegovog savladarstva sa majkom Marijom (Terezijom) koji je trajao do njene smrti 1780. godine.

Marija Terezija, i ranije naklonjena reformama, sa sinom započinje niz novih reformi koje vode ka modernizaciji zemlje i prosvetčenosti svih naroda koji žive u Habsburškoj monarhiji, sem jevrejskog koji je i dalje u podređenom položaju.

Naredba o banatskim Jevrejima "Judendbrndung" izdata je 28. decembra 1776. godine. Ona određuje prava Jevreja u pokrajini. Po ovoj naredbi u Temišvaru je dozvoljena samo jedna jevrejska verska zajednica, što je značilo da istovremeno prestaje i razlikovanje Jevreja na Špance i Nemce. Broj jevrejskih porodica ograničava se na postojećih 49. Jevreji su se morali obraćati vlastima za sklapanje braka. Ženidba je odobravana jedino ako umre član porodice koji je bio u braku. Ukoliko bi neko prekršio zakon o ženidbi, predsednik verske zajednice bi morao platiti kaznu od sto zlatnika. Trgovinom su se Jevreji mogli baviti u ograničenom broju. U Temišvaru su mogli držati 8 stalnih trgovina i 6 radnji sa sitničarskom robom. Jevrejske kuće i radnje su se morale nalaziti u posebnom, jevrejskom kvartu ili ulici. Njihovim trgovcima je bilo zabranjeno da zalaze i prodaju robu po selima Tamiškog Banata. Ako bi prekršili ovu naredbu, sva roba im je oduzimana. Novina u naredbi bila je olakšica da Jevreji mogu posećivati sve državne vašare i nedeljne pijace širom Habsburške monarhije.

Svaka jevrejska porodica morala je plaćati na ime poreza 8 forinti i 30 krajcara. Kašnjenje s plaćanjem kažnjavalo se rigorozno. Oduzimana joj je imovina i porodica je proterivana. Osim ovoga, postojao je i porez na jevrejsku hranu "globela taxa".¹²

Posle deobe Poljske 1772. godine i priključenja Galicije Habsburškoj monarhiji dolazi do povećanja migracije Jevreja iz tih predela Ugarske.¹³

To je vreme retkih i sporadičnih naseljavanja Jevreja u Banat zbog rigoroznih zakona, što se vidi iz sedme tačke privilegije koju je izdala Marija Terezija 1774. godine novoo-snovanom Velikokikindskom distriktu, a ta tačka glasi: da niko nije ovlašćen da u opštine Distrikta protiv svoje volje prima strance. To mogu činiti vlasti iz sopstvenog pobuđenja,

11 Dragoljub D. Čolić: *Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata*, Jevrejski istorijski muzej Beograd, Zbornik 4, Beograd, 1979, str. 127.

12 Szenklaray: isto, str. 229-230.

13 Szabo Istvan: *A magyarsag eletrajza*, Budapest, 1941, str. 158.

Jevreji iz Poljske sa početka XIX veka

osobito kada su u pitanju zanatlije, rukodelje, koji ne smeju biti druge vere osim "rimokatoličke, grčko sjedinjene i grčko nesjedinjene vere."¹⁴

U deset sela Velikokikinskog distrikta dugo posle izdavanja privilegije Jevreji nisu mogli da se nasele.

Tamiški Banat je doživeo stagnaciju u privrednom razvoju, što je uvideo i Josif II posle dva svoja putovanja po Banatu. Za to stanje su najveći krivci bili komorska administracija i njeni činovnici skloni proneverama i zloupotrebama. Pored toga, na bečki dvor je stalni pritisak vršio ugarski sabor da se Tamiški Banat pripoji Ugarskoj.

14 Vasa Stajić: *Velikokikinski distrikt 1776-1876*, Novi Sad, 1950, str. 42.

Bečki dvor je uvažio ugarske zahteve 1779. godine, kada je Temišvarski Banat konačno pripojen Ugarskoj. Tada je pokrajina podeljena na tri županije: na Tamišku, Torontalsku i Krašovsku.¹⁵

Već u prvoj godini pripajanja Tamiškog Banata Jevreji nisu bili zadovoljni novom županijskom upravom i administracijom, pa su zbog toga 1870. godine pod vođstvom temišvarskog sudije Volfa Šlezingera uputili dvočlanu delegaciju u Beč. Nezadovoljstvo Jevreja izazvalo je jenjavanje trgovine pod novom županijskom upravom. Oni su tražili vraćanje pokrajine i trgovine pod komorsku upravu.¹⁶

Posle smrti carice Marije Terezije 29. novembra 1780. godine, presto preuzima njen sin Josif II.¹⁷ On nastavlja sa svojim prosvetiteljskim reformama u državi. Na njegov predlog dolazi do rasprodaje komorskih dobara u Banatu. Licitacije su obavljene u Beču i Temišvaru 1. avgusta 1781. godine. Najveći kupci banatskih poseda postali su cincarski, grčki, jermenski, srpski i mađarski trgovci. Bogataši koji su svoj kapital uložili u posede, od bečkog dvora dobili su i plemstvo.¹⁸

U ovoj rasprodaji banatskih dobara Jevreji nisu učestvovali iz dva razloga. Prvo, po tadašnjim zakonima nisu mogli kupiti posede u trajno vlasništvo; a drugo, ekonomska moć Jevreja u XVIII veku nije bila takva da bi mogli da pretenduju na skupe banatske spahiluke.

Zakon o verskoj toleranciji Josif II izdaje 13. maja 1781. godine. Ovim zakonom određuje se verska sloboda i tolerancija nekatoličkog stanovništva u Monarhiji i prestaje apsolutna podrška Rimokatoličkoj crkvi, koju je ona do tada uživala u Austriji.¹⁹ Po ovom zakonu, koji se nazivao i zakonom jednakosti, Josif II je iz humanih i racionalnih razloga želeo da do tada poniženi i osramoćeni jevrejski narod izjednači sa ostalim narodima Monarhije, da ga asimiluje i od Jevreja napravi korisne građane.

Novim zakonom je propisano korišćenje hebrejskog jezika samo u sinagogama, dok su u zvaničnom ophođenju Jevreji morali koristiti nemački jezik. Odobreno je otvaranje jevrejskih škola, dozvoljeno im je bavljenje poljoprivredom i uzimanje u zakup zemljišnih poseda, kao i bavljenje zanatstvom i otvaranje fabrika.

15 Dr. Antal Hegediš: *Agrami odnosi u Torontalskoj županiji u Banatu 1779-1848*, Novi Sad, 1987, str. 12-13.

16 Szentaklaray: n.d., str. 382-383.

17 Magyarország története 1686-1790, Budapest, 1989, str. 1261.

18 Dušan J. Popović: *Srbi u Vojvodini*, knj. II, Novi Sad, 1990, str. 196.

19 Ujvari Peter: *Zsido Lexikon*, Budapest, 1929, str. 212-213.

Jevrejin iz okoline Segedina sa kraja XVIII veka

Mada ovim zakonom Jevreji nisu dobili punu građansku slobodu, ipak je ukinut njihov ponižavajući položaj. Otvoren im je put ka građanskom napretku i emancipaciji pošto su priznati kao ravnopravan narod u Habsburškoj monarhiji.

Zakonom je omogućeno naseljavanje Jevreja u banatske županije: Torontalsku, Tamišku i Krašovsku. No u praksi to se nije događalo. Mnogi slobodni kraljevski gradovi (na primer Veliki Bečkerek) još dugo su posle toga držali zatvorene gradske kapije za naseljavanje Jevreja. Tako je bilo i sa Velikokikindskim distriktom.

Znatno popustljiviji su bili novopečeni banatski veleposednici. Oni su se najviše bavili poljoprivredom i trgovinom žitaricama i stokom. Za svoje nakupce često su angažovali sposobne jevrejske trgovce. Primer za to su Hristifor i Kiril Nako iz Velikog Sentmikloša.

Na svom imanju dozvolili su naseljavanje Jevrejima i ubrzo je Veliki Sentmikloš postao jedan od najvećih jevrejskih centara u Banatu.

Po etnografskom atlasu Austrijske monarhije Karla Czoerninga iz 1780. godine u tri banatske županije bilo je 353 Jevreja. Mali broj novodoseljenih Jevreja bavio se zakupom krčmi, trgovinom životinjskim kožama, sitničarskom trgovinom, kao i otkupom i prodajom duvana.²⁰

Mnogo Jevreja je došlo iz čeških i slovačkih krajeva Carevine. Oni su obilazili banatska sela i prodavali svoju robu za potrebe domaćinstava. Monopol na trgovinu u Banatu držali su cincarski, srpski i nemački trgovci, koji u svoja udruženja nisu rado prihvatili spretno jevrejske trgovce.

Jevrejska filozofija uspeha u poslu se veoma razlikovala od filozofije drugih naroda. Skromnim i racionalnim načinom života izgradili su poslovnost koja se nije bazirala na brzom bogaćenju, nego na stalnom obrtu i ulaganju sredstava. Takav način rada garantovao im je sistematsko bogaćenje kao siguran preduslov za uspon u društvu.

Zakon o toleranciji nije svugde podržavan i primenjivan. To je uvideo i sam car i zbog toga je izdao novi zakon 1783. godine pod nazivom "Systematica Gentis Judaicae Regulatio". Ovim zakonom se dozvoljava naseljavanje Jevreja u gradovima, izuzetak su činili rudarski gradovi gde im je naseljavanje bilo zabranjeno.

Posle izdavanja ovih zakona počinje podizanje jevrejskih škola po gradovima. Jevrejima je omogućeno obrazovanje u višim školama. Sramna taksa o verskoj toleranciji je ukinuta 19. septembra 1785. godine, kada je uvedena nova "Kameral Taxa".²¹

Nakon objavljivanja ovog novog zakona sve županije, gradovi i mesta su morali da iz svojih akata izbrišu klauzulu o zabrani naseljavanja Jevreja.

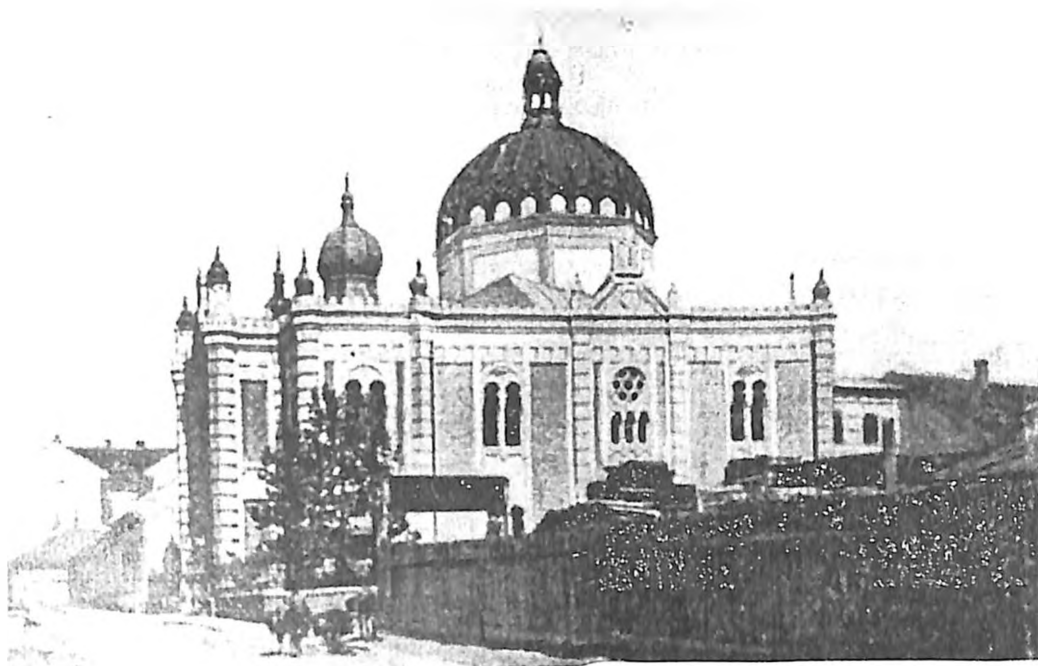
U Velikokikindskom distriktu Namesničko veće je uz prisustvo svedoka 23. februara 1784. godine izbrisalo iz svih odluka magistrata zabranu trgovine i naseljavanja Jevreja u selima distrikta.²²

Mada su zakoni bili jasni, otpori nisu posustali, tako da je Jevreja u to vreme u severnom Banatu bilo malo.

20 Dr Antal Hegediš: *Agrarni odnosi u Torontalskoj županiji u Banatu 1779-1848*, Novi Sad, 1987, str. 28-29.

21 Ujvari Peter: *Zsido Lexikon*, Budapest, 1929, str. 450., Pavle Sosberger: *Jevreji u Vojvodini*, Novi Sad, 1998, str. 27.

22 Vasa Stajić: *Velikokikindski distrikt 1776-1876*, Novi Sad, 1998, str. 346.

Sinagoga u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu)

Zbog tolerantnih zakona u Habsburškoj monarhiji dolazi do masovnog naseljavanja Jevreja – Aškenaza, naročito sa nemačkog govornog područja.

Po prvom sveobuhvatnom popisu stanovništva Monarhije 1787. godine na celoj teritoriji države bilo je 87 hiljada Jevreja.²³

Asimilacija i germanizacija Jevreja počela je izdavanjem zakona Josifa II 23. septembra 1787. godine. Po ovom zakonu Jevreji su morali da promene svoja prezimena u nemačka. Matične knjige rođenih i umrlih su se morale voditi na nemačkom jeziku.²⁴

Austrijska administracija je veoma podmuklo i vešto iskoristila nastalu situaciju, pa je počela prodavati prezimena Jevrejima. Zavisno od toga koliko je ko para imao takvo je prezime i dobio. Zatečeni takvom naredbom Jevreji nisu napustili Monarhiju. Naviknuti na razne progone i ponižavanja, prihvatili su germanizaciju radi svog opstanka i radi lak-

23 Szabo Ištvan: *A Magyarsag eletrajza*, Budapest, 1941, str. 213.

24 Milenko Beljanski: *Somborski Jevreji 1735-1970*, Jevrejski Istorijski muzej Beograd, Zbornik 4, Beograd, 1979, str. 2-3.

šeg prosperiteta u društvu. Navodimo nekoliko tih njihovih novih prezimena: Vajs, Lederer, Goldštajn, Klajn, Dojč, Ungar, Polak itd.

Posle ovih zakonskih promena Jevreji počinju da se u većem broju naseljavaju u bogatu Torontalsku županiju. Najpre u veće trgovačke centre i gradove, a posle u manja mesta – tamo gde je postojala potreba za zanatom ili trgovinom kojom su se oni bavili.

Iz izvornih dokumenata i popisa iz toga vremena vidi se da je broj Jevreja bio manji no što se moglo očekivati. Razlog za to bio je verovatno u tome što ih lokalno stanovništvo u početku nije prihvatilo u svom okruženju.

Posle smrti Josifa II 1790. godine, mnoge županije su tražile brisanje svih zakona koje je on doneo a koji su se odnosili na Jevreje. Zato su se oni obratili Ugarskom saboru 1790. godine sa Predlogom zakona "De Judaeis" u devet tačaka koji bi regulisao dalji položaj ovog napaćenog naroda u Monarhiji, omogućujući mu prosperitet kao i ostalim narodima.

Realizaciju ovih zahteva imamo tek u XIX veku, kada Jevreji uz velike napore i dokazivanja postaju punopravni i priznati građani Austrougarske monarhije.²⁵

Njihovo naseljavanje u Torontalsku županiju u Banatu nastupa početkom i sredinom XIX veka.

Tabela br.1. Popis Jevreja u Torontalskoj županiji za godinu 1792.²⁶

R. br.	Mesto stanovanja	Ime i prezime	Došao u Županju		Ranije plaćao taksu	Današnji naziv mesta
			God.	Mesto		
1.	Nagy Bacskerek	Adam Klajn	1791	Makovia	Makovia	Mako-Hu
2.	Nagy Bacskerek	Lazar Kepesch	1788	Arad	Arad	Arad-Ru
3.	Nagy Bacskerek	Mazeus Lerchental	1784	Szered	Nitria	Mesto u Slovačkoj
4.	Aradac	Isac Kutrind	1791	M. Therez polis	M. Therez polis	Subotica - Yu
5.	Aradac	Jonatas Sveinperger	1791	Buda	Buda	Budimpešta-Hu
6.	Botsar	Mazeus Veisz	1791	Nagy Sz. Miklos	–	Sinnicolauc Mare - Ru
7.	Gyertyamos	Jakob Schachter	1791	Makovia	Makovia	Mako - Hu

25 Ujvari Peter: Zsido Lexikon, Budapest, 1929, str. 46-47.

26 Popis Jevreja u Torontalskoj županiji za godinu 1792., Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Torontalske županije 11/278/1792.

NASELJAVANJE JEVREJA U TORONTALSKOJ ŽUPANIJI U BANATU TOKOM XVIII VEKA

R. br.	Mesto stanovanja	Ime i prezime	Došao u Županju		Ranije plaćao taksu	Današnji naziv mesta
			God.	Mesto		
8.	Hegyesh	Nathan Fischer	1791	M. Therez polis	Baja	Idjoš - Yu
9.	Hegyesh	David Huber	–	M. Therez polis	Baja	Idjoš - Yu
10.	Valkany	Labl Straus	–	Makovia	Makovia	Valcani - Ru
11.	Oroszlanyos	Mojzes Zacharias	–	Makovia	Makovia	B. Arandelovo - Yu
12.	Albrechtsflor	Samuel Landsut	–	Makovia	Makovia	Teremia - Ru
13.	Albrechtsflor	Samuel Kon	–	Makovia	Makovia	Teremia - Ru
14.	Marineflod	Baruch Fisher	–	Makovia	Makovia	Teremia Mare - Ru
15.	Marineflod	Salamon Terniu	–	Makovia	Makovia	Teremia Mare - Ru
16.	Gyala	Mihaj Veber Isak	–	Szeged	Szeged	Đala - Yu
17.	Kanisa	Joseph Klautlind	–	Szeged	Szeged	N. Kneževo - Yu
18.	Carnabara	Jospeh Streibl	–	Szeged	Szeged	Crna Bara - Yu
19.	Csoka	Mareus Herschl	1789	Topolya	Topolya	Čoka - Yu
20.	Tisza Sz. Miklos	Jospeh Volf	–	M. Therez polis	M. Therez polis	Ostojićevo - Yu
21.	Rac Kersztur	Michael Majtinski	–	Jankovac	Jankovac	Srpski Krstur - Yu
22.	Rabe	Jospeh Nathan	–	Ada	Ada	Rabe - Yu
23.	N. Kikinda	Philipus Volf	–	Baja	Baja	Kikinda - Yu
24.	N. Sz. Miklos	Volf Deuts	–	Makovia	–	Sinnicolau Mare - Ru
25.	N. Sz. Miklos	Samuel Fischer	1779	Nikelsperg Moravia	Nikelsperg Moravia	Sinnicolau Mare - Ru
26.	Csanad	Jakob Deuts	1778	Makovia	Makovia	Cenad - Ru
27.	N. Sz. Miklos	Nathan Jospeh	–	Botsar	–	Sinnicolau Mare - Ru
28.	N. Sz. Miklos	Benjamin Marsor	1791	Kluplin	Baja	Sinnicolau Mare - Ru
29.	Nekofalva	Abraham Deuts	–	–	–	Nakovo - Yu
30.	Szent Hubert	Jakobus Parran	1786	Makovia	Makovia	B. Veliko Selo - Yu
31.	Kis Jetsa	Abraham Veinpruch	1791	Bohemia	Bohemia	Grabat - Ru
32.	Grabac	Isak Hirschl	1786	Makovia	Makovia	Biled - Ru
33.	Billeth	Adam Mojzes	1792	Makovia	Makovia	Biled - Ru
34.	Lovrin	Lorens Kreubad	1791	M. Therez polis	Aszad	Lovrin - Ru
35.	Bogaros	Jakob Busu	1792	Mako	Mako	Bulgaros - Ru

Tabela br. 2. Razrez tolerancijske takse za Jevreje po prihodima i mestima Torontalske županije za 1799. godinu²⁷

R. br.	Mesto stanovanja	Imena Jevreja	Prihodi u forintama		Godišnja taksa	
			Fr	Kr	Fr	Kr
1.	N. Becskerek	Lazar Kepes	104		8	3
2.	N. Becskerek	Adam Klein	50		3	52
3.	N. Becskerek	Isac Kuterer	30		2	19
4.	N. Becskerek	Hersl Atlas	30		2	19
5.	N. Becskerek	Abraham Osteiricher	60		4	39
6.	N. Becskerek	Isac Bernard	48		3	43
7.	N. Becskerek	Mojzes Schachter	30		2	19
8.	N. Becskerek	Salamon Deuts	30		2	19
9.	N. Becskerek	Salamon Jakob	108		8	22
10.	N. Becskerek	Israel Dan	60		4	39
11.	N. Becskerek	David Binus	40		3	6
12.	N. Becskerek	Mojzes Svarcz Senior	50		3	52
13.	N. Becskerek	Mojzes Svarcz Junior	30		2	19
14.	N. Becskerek	Samule Kirchner	30		2	19
		SUMA	700		54	10
15.	Albrechtsflor	Samuel Landfurnh	148		11	26
16.	Marienfled	Barush Fissl	199		15	24
17.	Kikinda	Philip Volf	70		5	26
18.	Kikinda	Nathan Fisl	50		3	52
19.	Kikinda	Jakob Jarmosite	20		1	33
20.	Kikinda	Mojzes Volf	20		1	33
21.	Kikinda	Jonas Svarc	20		1	33
22.	Kikinda	Abraham Josef	20		1	33
23.	Szoreg	Philip Samuel	18		1	24
24.	R. Keresztur	Mihaj Majtinszki	35		2	43

²⁷ Razrez tolerancijske takse za Jevreje po prihodima i mestima Torontalske županije za 1799. godinu, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Torontalske županije 11/300/1798.

NASELJAVANJE JEVREJA U TORONTALSKOJ ŽUPANIJU U BANATU TOKOM XVIII VEKA

R. br.	Mesto stanovanja	Imena Jevreja	Prihodi u forintama		Godišnja taksa	
			Fr	Kr	Fr	Kr
25.	Csoka	Mazeus Hersl	20		1	33
26.	Gyala	Marias Isac	18		1	24
27.	Gyala	Michael Veber	42		3	14
	SUMA:		680		52	38
28.	N. Sz. Miklos	Samuel Fissof	63		4	52
29.	N. Sz. Miklos	Volf Deuts	20		1	33
30.	N. Sz. Miklos	Isac Mareus	25		1	56
31.	N. Sz. Miklos	Majer Khun	50		3	52
32.	N. Sz. Miklos	Mojzes Fissl	106	30	8	15
33.	N. Sz. Miklos	Iszael Jakob	25		1	56
34.	N. Sz. Miklos	Aron Veisz	50		3	52
35.	N. Sz. Miklos	Abraham Rajter	106	30	8	15
36.	N. Sz. Miklos	Elias Iriz	31	30	2	26
37.	N. Sz. Miklos	Abraham Veisz	31	30	2	26
38.	N. Sz. Miklos	Salamon Braun	56	30	4	22
39.	N. Sz. Miklos	Isac Pert	20		1	33
40.	N. Sz. Miklos	Mojzes Zacharias	20		1	33
41.	N. Sz. Miklos	Mojzes Schneider	25		1	56
42.	N. Sz. Miklos	Salamon Berchner	25		1	56
43.	N. Sz. Miklos	Lobl Grimbaum	100		7	45
44.	N. Sz. Miklos	Abraham Bintl	142	30	11	3
45.	N. Sz. Miklos	Adam Mojzes	86	30	6	42
46.	N. Sz. Miklos	Jakob Bohm	213		16	38
47.	Sz. Huberth	Jakob Boro	322	30	24	59
48.	Grabac	Iszael Horsl	106	30	8	15
49.	Kis Jetsa	Abraham Vincbach	106	30	8	15
		SUMA:	1.733		134	20
50.	Gyertyancye	Jacob Schuchter	50		3	52
51.	Gyulvez	Bernard Pechic	150		11	36
		SUMA:	200		15	28

Ukupni prihodi i takse Jevreja po srezovima Torontalske županije
12. februara 1799. godine

Naziv sreza	Prigodi u Fr	Godišnja taksa	
		Fr	Kr
N. Becskerek	700	54	10
Kanizsa	680	52	38
N. Sz. Miklos	1.733	134	20
Ujpecs	200	15	28
SUMA:	3.313	256	36

Tabela br. 3. Popis Jevreja u srezovima Veliki Sent Mikloš i Kanjiža 1797. godine²⁸

Red. br.	SREZ VELIKI SENT MIKLOS	
1.	Mojzes Koch	Nagy Szent Miklos
2.	Samuel Fischof	Nagy Szent Miklos
3.	Volf Deutsch	Nagy Szent Miklos
4.	Mojzes Deutsch	Nagy Szent Miklos
5.	Avram Raiter	Nagy Szent Miklos
6.	Mojzes Fischl	Nagy Szent Miklos
7.	Avram Veis	Nagy Szent Miklos
8.	Izrael Braun	Nagy Szent Miklos
9.	Salamon Braun	Nagy Szent Miklos
10.	Samuel Braun	Nagy Szent Miklos
11.	Elias Iritz	Nagy Szent Miklos
12.	Iszak Pert	Nagy Szent Miklos
13.	Aron Veis	Nagy Szent Miklos
14.	Salamon Berchner	Nagy Szent Miklos
15.	Salamon Donath	Nagy Szent Miklos

²⁸ Popis Jevreja u srezovima Veliki Sent Mikloš i Kanjiža 1797. godine, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Torontalske županije 11/365/1797.

NASELJAVANJE JEVREJA U TORONTALSKOJ ŽUPANIJI U BANATU TOKOM XVIII VEKA

Red. br.	SREZ VELIKI SENT MIKLOS	
16.	Nathan Vilner	Nagy Szent Miklos
17.	Hirschl Friedman	Nagy Szent Miklos
18.	Iszak Klein	Nagy Szent Miklos
19.	Jakob Winer	Nagy Szent Miklos
20.	Jakob Boro	Szent Hubert
21.	Abraham Pintl	Osztern
22.	Iszak Hirschl	Grabac
23.	Adam Moric	Nagy Jetsa
24.	Abraham Vintsbach	Kis Jetsa
25.	Johan Boem	Bogaros
	SREZ KANJIŽA	
1.	Philip Volf	Magno Kikinda
2.	Jakob Jarmatitis	Magno Kikinda
3.	Nathan Fishl	Magno Kikinda
4.	Salamon Shuler	Marinefeld
5.	Baruch Fishl	Marinefeld
6.	Samuel Landshut	Albrechtsflor
7.	David Brunner	Orosclanyos
8.	Jospeh Svimmer	Mokrin
9.	Markus Herschl	Scoka
10.	Mihael Veber	Gyala
11.	Mihael Majtinski	Ratz Keresztur
12.	Philip Samuel	Szoreg

Tabela br. 4. Popis Jevreja u Torontalskoj županiji u srezu Kanjiškom i Nad Sentmikloškom počev od 1795. godine²⁹

R. br.	Imena Jevreja	Mesto stanovanja	Prihodi				Razrez takse							
			1795/96		1797/98		1795		1796		1797		1798	
			Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr
1.	Szamule Fissof	N. Sz. Miklos	96	-	63	-	3	3	3	3	2	33	2	27
2.	Volf Deute	N. Sz. Miklos	65	-	35	-	2	8	2	8	1	26	1	22
3.	Isac Mareus	N. Sz. Miklos	65	-	50	-	2	8	2	8	2	3	1	57
4.	Majer Kun	N. Sz. Miklos	65	-	100	-	2	8	2	8	4	7	3	54
5.	Mojzes Fissl	N. Sz. Miklos	70	-	250	-	2	18	2	18	10	17	9	45
6.	Iszak Jakob	N. Sz. Miklos	35	-	40	-	1	9	1	9	1	37	1	32
7.	Aron Veisz	N. Sz. Miklos	35	-	50	-	1	9	1	9	2	3	1	57
8.	Abraham Raiter	N. Sz. Miklos	53	-	100	-	1	44	1	44	4	7	3	54
9.	Samuel Braun	N. Sz. Miklos	35	-	200	-	1	9	1	9	8	14	7	48
10.	Elias Iritz	N. Sz. Miklos	35	-	40	-	1	9	1	9	1	37	1	32
11.	Lobl Fax	N. Sz. Miklos	35	-	25	-	1	9	1	9	1	1	1	58
12.	Abraham Veisz	N. Sz. Miklos	35	-	50	-	1	9	1	9	2	3	1	57
13.	Mojzes Koch	N. Sz. Miklos	50	-	50	-	1	38	1	38	2	3	1	57
14.	Mojzes Deuts	N. Sz. Miklos	60	-	200	-	1	58	1	58	8	14	7	48
15.	Salamon Braun	N. Sz. Miklos	60	-	100	-	1	58	1	58	4	7	3	54
16.	Isak Pert	N. Sz. Miklos	60	-	25	-	1	58	1	58	1	1	3	58
17.	Mojzes Zakarias	N. Sz. Miklos	60	-	100	-	1	58	1	58	4	7	3	54
18.	Mojzes Schneider	N. Sz. Miklos	60	-	25	-	1	58	1	58	1	1	3	58
19.	Jakob Baro	Sz. Hubert	182	-	413	-	9	59	5	59	16	46	16	-
20.	Abraham Pint	Sz. Hubert	182	-	206	30	9	59	5	59	8	23	8	-
21.	Isac Hersl	Grabc	85	-	150	-	2	47	2	47	6	10	5	51
22.	Adam Mojzes	Grabc	101	-	106	30	2	47	2	47	4	13	4	6
23.	Abraham Vlnsbach	Kis Jetsa	101	-	106	30	3	19	3	19	4	13	4	6
24.	Isak Bohm	Kis Jetsa	-	-	256	30	-	-	-	-	10	25	10	-

29 Popis Jevreja u Torontalskoj županiji u srezu Kanjiškom i Nad Sentmikloškom počev od 1795. godine, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Torontalske županije 11/300/1798.

NASELJAVANJE JEVREJA U TORONTALSKOJ ŽUPANIJU U BANATU TOKOM XVIII VEKA

R. br.	Imena Jevreja	Mesto stanovanja	Prihodi				Razrez takse							
			1795/96		1797/98		1795		1796		1797		1798	
			Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr	Ft	Kr
25.	Lobl Krinbaund	N. Sz.Miklos	40	-	215	-	1	19	1	19	8	44	8	19
26.	Jakob Deuts	N. Sz.Miklos	58	-	-	-	1	54	1	54	-	-	-	-
27.	Iszak Svimer	N. Sz.Miklos	60	-	-	-	1	58	1	58	-	-	-	-
28.	David Morser	N. Sz.Miklos	35	-	-	-	1	9	1	9	-	-	-	-
29.	Adam Bohm	N. Sz.Miklos	76	-	-	-	2	30	2	30	-	-	-	-
30.	Jakob Bohm	N. Sz.Miklos	72	-	-	-	2	22	2	22	-	-	-	-
31.	Salamon Schuler	Mariendeld	150	-	-	-	4	50	4	56	-	-	-	-
32.	Barush Fissl	Mariendeld	386	-	192	-	12	42	12	42	-	-	7	30
33.	Samuel Zakarias	Albrectsf.	114	-	-	-	3	45	3	45	6	50	6	33
34.	David Brumer	Oroszlamos	154	-	-	-	5	4	5	4	1	42	1	38
35.	Nathan Fissl	Hegybes	112	-	-	-	3	41	3	41	2	37	1	57
36.	Natahn Josef	Hegybes	-	-	-	-	-	-	3	41	-	48	-	46
37.	Philip Volf	Kikinda	-	-	-	-	-	-	6	35	-	-	3	4
38.	Jakob Jarmosits	Kikinda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39.	Mozzes Volf	Kikinda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
40.	Mihael Majtinski	Keresztur	85	-	26	-	2	47	2	47	1	4	1	-
41.	Jospeh Klindich	Kanisa	105	-	-	-	3	27	3	27	-	-	-	-
42.	Mihael Veber	Gyala	116	-	26	-	3	49	3	49	1	41	1	-
43.	Mathej Iszak	Gyala	-	-	25	-	-	-	-	-	1	1	-	58
44.	Philip Samuel	Szoreg	100	-	26	-	3	17	3	17	1	4	1	-
45.	Salamon Volf	Szent Ivan	-	-	20	-	-	-	-	-	-	48	-	46

Napomena: Zbog oštećenja dokumenta tabela nije potpuna.

The Settling of Jews in the Torontal District in Banat During the 18th Century

S u m m a r y

As soon as it was liberated from the Turks in 1718, Banat was annexed by the Austrian Empire. The new district, called the Banat of Temesoar, was scarcely populated, most of its villages plundered and deserted. Most merchants and craftsmen left with the Turks, as did a large number of local Jews.

The 12 Sephardic Jewish families that remained in Timisoara, the capital city of Banat, signed an agreement on selling home-made brandy and sorbet with Prince Eugene of Savoy and Field Marshal Mercy on November 4, 1717.

In those days, Jewish settlers were strictly banned from the district. Many Jews secretly fled to Banat from other districts of the Austro-Hungarian Empire in order to evade the draconian laws and prohibitively high taxes.

After Timisoara, the Jews, most of them beer and brandy manufacturers with families, began to settle in the city of Pancevo in 1729. There was approximately one hundred Jewish families in Banat in the period between 1735 and 1738, all of them regular tax payers and subject to the Tolerance Act.

In the town of Veliki Beckerek (today's Zrenjanin), the first religious community was founded in 1760. for 32 families. "Juden Ordnung", the law on the Banat Jews, came into effect on December 28, 1776. This law allowed for just one religious community to exist in Timisoara and specified a limited number of Jewish families, confined to a special city quarter. Under a privilege granted by empress Maria Theresa, issued in the Great Crown District of Kikinda in 1774, the Jews were forbidden to settle there without a special permission from the magistrate.

A significant step forward in the life of Jews in the Austro-Hungarian Empire was the law on religious tolerance passed under Joseph II on May 13, 1781. This law allowed the Jews to use the Hebrew language, have their own schools, do business and practice crafts, and so on. It also allowed the Jews to settle in the district, a provision rarely observed in practice.

Systematica Gentis Judaica Regulatio, passed in 1783, allowed the Jews to live in free royal cities. The religious tolerance tax was done away with on September 19, 1785, and a new one, called Cameral tax, introduced instead. These tax concessions encouraged the Jews to settle in the towns and villages of Banat.

The records from the late 18th century contain an itemized list of names and numbers of Jews living around Banat, all of them regular tax payers.